

УДК 94(477):929Заклинський Б.[+ 355.48 + 930.253 + 37(477)]«1914/1918»

© Марія Пірко* (Львів)

ЩОДЕННИК БОГДАНА ЗАКЛИНСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО ДО УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ

Проведено джерелознавчий аналіз воєнного щоденника Б. Заклинського з родинного архіву з відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Вивчено обставини його написання, визначено ключові теми та інформативну значущість документа. Доведено, що цей щоденник є унікальним і важливим джерелом для глибшого вивчення історії та культури України часів Першої світової війни, а також розуміння суспільних настроїв того періоду, оскільки він містить безпосередні записи подій, зроблені під час їх переживання. Документ деталізує повсякденне життя у воєнні роки, яке часто ігнорували офіційні джерела, відображає роль Українських січових стрільців у визвольній боротьбі й формуванні національної свідомості українського населення. Щоденникові записи дають змогу зрозуміти життєві пріоритети Б. Заклинського як педагога, становлення його як письменника та громадсько-культурного діяча, відображаючи його суб'єктивні думки, емоції й оцінки в умовах війни, що дозволяє краще зрозуміти його внутрішній світ, участь у соціокультурних процесах та вихованні української патріотичної молоді.

Ключові слова: Богдан Заклинський, щоденник, історичне джерело, Українські січові стрільці, національна свідомість, українська культура.

Mariya Pirko (Lviv)

BOHDAN ZAKLYNSKYI'S DIARY AS A SOURCE FOR UKRAINIAN HISTORY AND CULTURE

Abstract. The diary of B. Zaklynskyi, a Ukrainian educator, folklorist, literature scholar, writer, publisher, sub-lieutenant of Ukrainian Sich Riflemen, and full member of Shevchenko Scientific Society, is a unique and rich source for a thorough study of Ukrainian history and culture throughout the period of the First World War, and for understanding the public attitudes of the time, for it contains direct evidence of events recorded as they occurred, as well as provides details of social and cultural life during wartime, which was often ignored by official sources.

The author begins his diary on 12 December 1914, when he arrived in Vienna, and continues it up to 1917. Most of entries were made in 1915 in Vienna, where he worked in the public school division of the All-Ukrainian Cultural Council, and in the village of Zhabie near Kryvorivnia in the Hutsul region, where he was sent to teach in November 1915 due to health reasons. Some notes were made in Gminda (Lower Austria) in a camp for migrants, where Zaklynskyi's family was relocated for the second time in 1916. The last entries in his diary were made by B. Zaklynskyi in Pisochna village (Stryi district, Lviv region) in early 1917, when he joined the Ukrainian Sich Riflemen as a sub-lieutenant, received a rifleman's uniform, but because of poor health he could not serve in the field. Therefore, in February 1917, he was appointed as a teacher in Dorohynychi village in Volyn region.

The diary only briefly describes the course of military operations. B. Zaklynskyi focused more attention on his own perception of those events, highlighting certain aspects of the history of the Ukrainian Sich Riflemen, their role in the formation of the Ukrainian state, and their influence on the youth. He stressed the role of women in the development of the national agenda. The diary entries reflect B. Zaklynskyi's worldview, his ethical principles, democratic beliefs, and unionist ideals. They reveal the main life priorities of the teacher, trace the formation of his personality as a writer and active social and cultural leader, reflect the author's personal thoughts, emotions, and opinions in dramatic conditions, which

* докторка філософії за спеціальністю «Історія та археологія», наукова співробітниця відділу наукової бібліографії Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника

PhD in History and Archaeology, Research Assistant, Department of Scientific Bibliography, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv
orcid.org/0000-0001-6028-0153
e-mail: mariya.pirko@gmail.com

enables better understanding of his inner world. The memoirs contain interesting facts about the author and his family's life. Several poems are also recorded, which is quite a rare genre in the author's heritage. A selected bibliography of B. Zaklinskyi's works is also provided.

Keywords: Bohdan Zaklinskyi, diary, historical source, Ukrainian Sich Riflemen, national consciousness, Ukrainian culture.

Постановка наукової проблеми. Серед різних видів джерел особового походження важливе місце належить щоденникам, позаяк зафіксована в них інформація дозволяє не лише достовірно відтворити особливості суспільно-політичного та культурного життя будь-якого історичного періоду, а й визначити громадянську позицію автора, простежити його особисте ставлення до записаного.

Чимало українських діячів вели щоденники або писали спогади, в яких детально описували свою діяльність та епохальні зміни в країні, висловлюючи при цьому власні думки, оцінки та емоції. Серед них — М. Грушевський, С. Єфремов, Є. Чикаленко, В. Винниченко та інші. Під час Першої світової війни до цієї когорти приєднався і Богдан (Теодор) Заклинський (1886–1946) — український педагог, фольклорист, літературознавець, письменник, видавець, дійсний член НТШ. Його праці, які друкували у відомих тогочасних виданнях, мали суттєвий вплив на формування патріотичного світогляду української молоді, а життєва дорога діяча — то приклад національного шляху для всього народу. Б. Заклинський був підхорунжим Українських січових стрільців, ініціатором створення Українського воєнного музею у Відні, автором низки статей про національне виховання молодого покоління, організатором суспільно-культурного життя української громади у гірських селах Гуцульщини. Цей період життя педагога у воєнні роки, який був доволі насичений подіями, найменше досліджений в українській історіографії, як і загалом постать Б. Заклинського та його внесок у розбудову української державності, поступ національної культури. Актуальність теми підкреслюють слова автора про роль щоденника: «важна річ... Притім інтимна. Дневник писаний в часі війни, тимбільше важний і памятковий...»¹, бо у важкі часи папір ніби знімав душевну напругу, давав змогу не залишатися наодинці з власними сумнівами й невпевненістю.

Аналіз останніх досліджень. Багатогранна діяльність Богдана Заклинського на сьогодні є маловивчена, а особистий архів діяча (містить чимало рукописних праць, близько 700 листів із громадсько-політичними діячами, культурно-просвітніми та видавничими організаціями, редакціями періодичних видань), розпорошений по різних архівних збірках у Львові та Києві, практично не досліджений.

Винятком можуть бути роботи українських дослідників, у яких побіжно висвітлено зазначену нами тему. Цінною є праця Петра Арсенича «Родина Заклинських»², у якій на основі джерельного матеріалу подано основні біографічні дані членів родини, зокрема Богдана Романовича, виділено найважливіші його друковані видання, наведено фрагменти епістолярної спадщини. Про воєнні роки автор обмежується лише одним реченням, зазначивши, що педагог був на фронті як доброволець УСС. Актуальними є біографічні нариси про діяча в енциклопедичних виданнях Володимира Качкана³, Галини Герасимової⁴, які також дуже коротко інформують про життя досліджуваної постаті у роки Першої світової війни, зокрема про участь у лавах УСС від 1915 р.

Натомість більше уваги науковці зосередили на вивченні педагогічної (Олександра Касків), видавничої (Єлизавета Домбровська) та етнографічної діяльності Б. Заклинського. Фольклорно-збирацьку роботу діяча проаналізувала Вікторія Михащук⁵, яка на основі автобіографії педагога, що зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (далі — ЛННБ України ім. В. Стефаника), доповнила його життєпис детальнішими відомостями про службу в австрійському війську та вступ до УСС. Дослідження Микола Лазаровича⁶ інформують про внесок Б. Заклинського у розвиток національно-виховного процесу на Волині, його видавничу діяльність.

Джерельну основу роботи становлять неопубліковані раніше матеріали з архівного фонду «Заклинські» відділу рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника та фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові.

Мета статті — здійснити комплексний аналіз історичного джерела і ввести до наукового обігу невідомий досі текст воєнного щоденника Б. Заклинського, визначити основні сюжети, інформативну цінність та значення цього записника.

Виклад основного матеріалу. Серед сотень документів фонду 48 (Заклинські) у відділі рукописів ЛННБ України ім. В. Стефаника вагому цінність та унікальність має щоденник Б. Заклинського. Рукопис основної частини являє собою записник кишенькового формату в темно-синій обкладинці з

написом «Дневник», у якому списано неповних 47 сторінок. Автор розпочав вести записи 12 грудня 1914 р., коли «по тяжкій переправі» він з дружиною Осипою Заклинською (з роду Середа) та її сестрою були евакуйовані до Відня, і охопив період до 1917 р. Найчастіше він фіксував події зимовими та осінніми вечорами, коли перебував далеко від рідних, часом з пам'яті, про що свідчить місцями порушена хронологія. Більшість записів зробив у 1915 р. у Відні, де працював в учительському комітеті Загальноукраїнської культурної ради*, та в с. Жаб'є (нині — селище Верховина, Івано-Франківська обл.) біля Криворівні на Гуцульщині, куди його в листопаді 1915 р. через хворобу скерували вчителем. Окремі нотатки автор зробив у Гмінді (Нижня Австрія) з табору для переселенців, куди вдруге в 1916 р. евакуювали сім'ю Заклинських після наступу російської армії під командуванням О. Брусилова. Там він перебував декілька місяців й опікувався справами Видавництва українського учительства, а в серпні 1916 р. Президія Загальноукраїнської культурної ради призначила його вчителем в українській народній школі в таборі в м. Кірхберг (Німеччина). Останні записи у щоденнику Б. Заклинський зробив із с. Пісочна (нині Стрийський р-н Львівської обл.) на початку 1917 р., коли приєднався до лав УСС як підхорунжий, отримав стрілецький мундир, але через слабе здоров'я був звільнений від військової служби. В лютому 1917 р. його призначили вчителем у с. Дорогинички на Волині.

Друга частина під назвою «Два дні на Волині. Сторінка з дневника»⁷ містить певну кількість нотаток з Володимира-Волинського за 31 січня 1917 р., куди автор приїхав на зустріч стрільців-учителів. Рукопис не завершений — бракує фіксації подій за 1 лютого 1917 р.

Опис джерела, археографія. У щоденнику Б. Заклинський не вводить читача в колізії поточного моменту, не пояснює причини подій, часту зміну локацій, звідки він веде записи. Вони перенасичені скороченнями, відсутні синтаксичні позначки, почерк часто нерозбірливий, багато нотовано олівцем. Педагог не дуже дбав про орфографію і відточеність стилю, часто вживав відмінне написання тих самих слів. Характер записів доволі різноманітний: більшість досить розлогі, лише в окремі дні автор обмежувався кількома чи навіть одним реченням. Очевидно, Б. Заклинський вів нотатник для себе, вносячи до нього найсуттєвішу інформацію, фіксував ключові моменти дня, а отже й життя. Тому звідси випливають безперечні плюси щоденника, як історичного джерела. Його переваги — це опис подій практично без відриву від часу, високий ступінь об'єктивності, фактажності, стислість.

Текст відтворено дослівно — без скорочень, максимально збережено оригінальний правопис та особливості мови й стилю автора, як історичного документа, у якому має значення кожна найменша деталь. Невеликі корективи торкнулися лише пунктуації. Рукопис щоденника зберігся цілком добре, за винятком нечисленних місць, які позначені у тексті [...]. Усі доповнення і пропозиції авторки статті щодо розшифровки скорочень подані у квадратних дужках — []. Для зручності користування текстуальні примітки подаються посторінково, за єдиною нумерацією.

Зміст щоденника. У мемуарах лише побіжно описано перебіг воєнних дій у 1915 і 1916 рр., особливості політики російської окупації на заході України. Тут автор був доволі лаконічний. Більше уваги він приділив висвітленню громадсько-культурного життя українців у воєнний період, зокрема у Відні, де репрезентував «Інформаційний комітет українського народного учительства», члени якого, разом із представниками інших просвітніх товариств, формували Загальноукраїнську культурну раду у Відні — центральну організацію, утворену 22 січня 1915 р. для упорядкування культурного життя біженців з Галичини під час Першої світової війни, а також у післявоєнний час (підтримували духовне життя українців, надавали їм моральну та матеріальну допомогу, видавали відповідну літературу, організували школи, зберігали їхній національний характер). Президентом ради обрали Юліана Романчука⁸. Щоденник проливає світло на активну громадську діяльність Б. Заклинського в раді — педагог був одним з ініціаторів заснування Українського воєнного музею й архіву у Відні. У січні 1915 р. він написав статті в газетах «Діло» та «Вістник Союзу Визволення України», у яких звертався до усіх наших земляків, а передовсім до УСС, про важливість організації такого музейного простору, щоб «пам'ятки сеї війни старанно збирати і зберігати [...] де-б вони стали власністю народу і переходували ся у покоління в покоління, додаючи завзяття та гарту й тій Україні, що покликана до життя і до діяльності по нас [...]. Буде се тривалий пам'ятник нашої слави», та закликав передавати до установи «не тільки кріси, шаблі, ладівниці, набой шрапнелі, уживані по нашим і ворожим боці, але також однострій, відзнаки наших стрільців і *все, що тільки має яку небудь*

* В джерелах та літературі вживається також назва Українська культурна рада у Відні.

зв'язь з війною та участю в ній Українців: часописі, брошури, відозви, фотографії, переписні листки, записки, спомини та листи і т.д.»⁹.

У «Дневнику» автор згадує про роботу секції народного шкільництва над дитячими книжковими виданнями та організацію дозвілля українських біженців у Відні. Особливості українського культурного життя в евакуації відображають записи автора про пам'ятну академію на честь Михайла Павлика, яку відвідали деякі авторитетні національні діячі, наголошуючи про пошану письменником власної історії та любов до свого народу. Також запам'яталися Б. Заклинському вечори у віденських кав'ярнях у колі українців.

Воєнний щоденник педагога висвітлює окремі аспекти з історії УСС, їхню роль у формуванні Української держави та вплив на молодь. Підкреслив внесок жіноцтва у розвитку національної справи на чужині. Найбільше враження на нього справила урочиста присяга нової сотні січових стрільців під команду сотника, педагога, військово-громадського діяча, публіциста Никифора Гірняка 1 лютого 1915 р. у Відні. Інформацію про цей захід також коротко зафіксував «Вістник Союзу Визволення України»¹⁰.

Наприкінці січня 1917 р. Б. Заклинський і сам приєднався до лав УСС і це була його «давня давна мрія боротись за волю України», отримав мундир, але після військового огляду через хворобу не міг приступити до військової служби. Таких стрільців, особливо педагогів, на прохання сотника Дмитра Вітовського, відправляли на Волинь для активної національно-культурної праці, сприяння створенню і розвитку освітньої мережі в регіоні, зокрема українських шкіл, яких раніше там ніколи не було. Саме тому четар Микола Саєвич, добре знайомий із ситуацією та мріями Богдана, його високими професійними навичками, запропонував йому роботу вчителем у початковій школі в с. Дорогинички. Проте автор щоденника не покидав надії приєднатися до активної збройної боротьби.

Про педагогічну діяльність Б. Заклинського на Волині коротко інформує історичне джерело «Два дні на Волині. Сторінка з дневника» (рукопис не закінчений). Документ у загальних рисах висвітлює структуру організації шкільництва січовиків, яку координувала Українська шкільна рада під управою М. Саєвича, та Комісаріати УСС у Володимирі-Волинському й Ковелі, момент приїзду автора на засідання стрільців-учителів до Володимира-Волинського (31 січня 1917 р.). На цьому записи обриваються. Як свідчить стаття у газеті «Діло», такі зустрічі освітній комітет організував першого числа кожного місяця і на одній з них було порушено «справу одностайного пляну науки», який доручили сформуванню Б. Заклинському¹¹, і який, згідно із нотатками педагога, мав охопити: розвиток учительства, шкільництва; укр[аїнський] напрям виховання, нові підручники, докладні звіти з усіх шкіл, організацію вистав, музею. Також «щоби зарадити хоч в часті всякого національного духа в наших шкільних підручниках та усунути їх мертвоту»¹² Комісаріат УСС видав для волинських навчальних закладів спеціально укладений автором щоденника «Український буквар» (1917) та «Читаночку для чемних діточок» (1917) з ілюстраціями та картою України від Сяну по Кавказ. Принагідно варто зауважити: у записі про відвідування Володимира-Волинського автор також відобразив особливості повсякденного життя міста у воєнних реаліях, національну складову населення і наголосив про різючу відмінність між архітектурною забудовою австрійської Галичини та колись російської Волині.

Щоденник відображає світоглядні позиції самого Б. Заклинського, його етичні засади, демократичні переконання та соборницькі ідеали. Він яскраво охарактеризував свою громадянську позицію, не приховав патріотизму, любові до України, нації та надіявся, що нащадки продовжать його діяльність, зокрема його син Святослав (лагідно називав Славуньо). Автор зосередив увагу на власних переживаннях воєнних подій, наодинці вечорами часто роздумував про майбутнє нашої держави та про характер українського народу.

Серед записів знаходимо цікаві факти до життєпису педагога та його сім'ї. Особливо важкою була частина розлука з дружиною через воєнні події та роботу. Щоденник Б. Заклинського інформує про народження його дітей: сина Святослава (1 лютого 1915 р.) та доньки Олени (14 квітня 1916 р.), вимальовує характер родинних стосунків у контексті повсякдення війни. Автор переживає за батька — Заклинського Романа Гнатовича — письменника, літературознавця, педагога, який залишився один у Станіславові, та своїх молодших братів, які «розбіглися по світі». Майже від початку Першої світової війни шестеро з дев'яти братів Богдана добровільно вступили в УСС, а потім в Українську галицьку армію і воювали за самостійну Україну. У записі від 21 січня 1916 р. з с. Жаб'є він коротко висвітлив їхні сфери занять у воєнний час.

Цікавою є історія про паспорт (запис від 13 березня 1915 р.), яка висвітлює ставлення окупаційної влади до українських національно-патріотичних діячів, зокрема автора щоденника. Пояснення до цієї нотатки знаходимо в життєписі Б. Заклинського, який упорядкував його рідний брат Ростислав Заклинський. Він зазначив, що розшук царською поліцією Богдана у 1915 р. ймовірно був пов'язаний з історією, яка відбулася ще до початку війни. Восени 1911 р. Ростислав поїхав до Києва з документами під іменем «Богдан Романович Заклинський», оскільки його вже були не дійсні. Повернувся зі столиці після кількох місяців арешту «етапом» у 1912 р. і без паспорта¹³. А деякий час пізніше в якомусь урядовому виданні Росії повідомили, що Заклинському Богданові (Ростиславу) Романовичу заборонено приїжджати до імперії через замітку, опубліковану в журналі «Українська хата»¹⁴ (1912. Ч. 2). Йдеться про схвальну рецензію Андрія Товкачевського на працю Б. Заклинського (під криптонімом Вс. К.) «Всеукраїнський катехизм. (Що мусить знати кождий українець?)» (Вижниця: Видавництво «Всеукраїнська бібліотека», 1911. Чис. 1, 29 с.).

Цінним та унікальним джерелом до біографії діяча є нотатка від 17 лютого 1916 р. з підсумком 30-ти років його життя, звітом наукової та громадської діяльності. Автор заявив, що зробив би багато більше, якби мав фінансову можливість робити те, що розумів і що задумав. Він наголосив про видавничу діяльність та нові книжкові проекти, які планував реалізувати, подав вибрану бібліографію за воєнні роки (роботи в основному під псевдонімами: «БЗ», «Б. З.», «(Бз)», «(б.з.)»). Актуальною є інформація про видавництво «Всеукраїнська бібліотека» (серед документів зустрічається назва — «Всеукраїнське видавництво»), яке Б. Заклинський заснував «без фондів» у спілці з педагогом і краєзнавцем Францом Андрусевичем у Станіславові в 1911 р. Перший випуск — праця автора щоденника «Всеукраїнський катехизм. (Що мусить знати кождий українець?)» (Вижниця, 1911). Під час війни книжку перевидавали тричі — у 1915 р. у Відні накладом Загальноукраїнської культурної ради та двічі в 1918 р. у Львові накладом Комісаріату УСС у Володимирі-Волинському. Загалом появилася друком сім перевидань цієї книжки загальним накладом понад 150 000 примірників. Другий випуск — «Українські народні заповіді: [летючка]» Б. Заклинського (Вижниця, 1911), який конфіскувала Чернівецька прокуратура*. У щоденнику занотовано і декілька поезій, що загалом у творчій спадщині діяча є доволі рідкісним жанром, які можна зарахувати до патріотичної лірики.

Записник містить цінний матеріал щодо українського літературознавства, біографістики. Варто зазначити, що авторський текст нерідко категоричний та емоційно насичений, загалом позбавлений критичних оцінок чи некоректних формулювань. Наприклад, він вдається до порівняння творчого доробку двох визначних поетів — Тараса Шевченка і Юрія Федьковича, що відіграли важливу роль у формуванні української національної літератури, хоча походили з різних регіонів і по-різному, на папері, виражали свою глибоку любов до України. Б. Заклинський був палким шанувальником української художньої літератури, зокрема поезії, що має ідеологічну, культурно-ціннісну складову, виявляє колективний дух нації. Він пропонував вибрані твори окремих авторів зібрати в одному виданні та доповнити його тематичними ілюстраціями відомих європейських та українських художників, у тому числі Олени Кульчицької. Наприклад, як Б. Лепкий написав «Острів смерті» під враженнями картини швейцарського художника Арнольда Бекліна. До поетичної збірки, на думку педагога, мали увійти поезії: Григорія Чупринки, Богдана Лепкого, Івана Франка, Тараса Шевченка, Юрія Федьковича, Осипа Маковея та інших.

Висновки. Отже, щоденник Б. Заклинського за 1914–1917 рр. є унікальним і цінним джерелом для ґрунтовнішого вивчення української історії та культури у роки Першої світової війни, розуміння тогочасних суспільних настроїв, оскільки він містить безпосередні свідчення про події, які були записані у момент їхнього переживання, деталізує повсякденне життя в умовах війни, що часто залишалося поза увагою офіційних джерел, фіксує вплив УСС на визвольну боротьбу українського народу, формування національної свідомості та ідеології українських громадян. Щоденникові записи дають змогу виявити основні життєві пріоритети педагога, простежити становлення його особистості як письменника й активного громадсько-культурного діяча, відображають суб'єктивні думки, емоції та оцінки автора в екстремальних умовах, що дозволяє краще зрозуміти його внутрішній світ, участь у соціокультурних процесах та вихованні української патріотичної молоді.

* Авторка статті вважає, що ця летючка під назвою «Національні заповіді», попри конфіскацію, увійшла до видання «Катехизм українця» (Київ: «Вернигора», 1917), без зазначення автора, оскільки текст книжки практично ідентичний до роботи Б. Заклинського «Всеукраїнський катехизм. (Що треба знати кожному українцеві)», з мінімальними корективами.

Заклинський Богдан
«Щоденник від грудня 1914 р. до січня 1917 р.»¹⁵

1914

Відень. Грудень 1914. Дня 12. по тяжкій переправі прибули у Відень. Без грошей, з одержі лиш те, що на собі. Зі мною приїхала ще й жінка та її сестра. Троє осіб. Тяжко було спершу жити у Відни. Аж як надійшла моя платня учит[еля] та як ми лучше роздивилися по Відни, троха полекшало.

1915

Середа, 3 лютого 1915. Сегодня одержав я вістку, що дня 1.ІІ. народивсь мені син, що має називатись Святослав (як се ми вже наперед постановили). Уродивсь в Кутнагорі в Чехах, де перебуває моя жінка.

Січень 1915. Відень, 25. І. [1]915. Днина сегодни погана. Сніг з дощем. Так сумно, непривітно. «В дорозі ласка» одержала жінка 247 к[орон] яко учит[ельську] платню за липень, серпень і вересень. Дуже придадуть ся гроші, бо саме тепер жінка «[в ...] положенню».

Відень, 1 лютого 1915. Присяга нової сотні Січових Стрільців. Се в хоромах в ратуши віденським. Народа, переважно українців, зібралось багато. Богослуження відправив о. Жук, тут[ешній] парох. Проповідь сказав о. Лежогубський. Роту присяги відчитав здається сотник [Никифор] Гірняк. Замітне те, що до хвилі сеї додано слова: «Присягаємо послух на суші, на мори і в повітря». Відтак промовляв генерал по німецьки, а капітан-сотник Дм[итро] Вітовський по українськи (дуже гарно). «Ідеш у бій, товаришу. Всего мусиш виречися, а слухати лиш розказу властей. Та при тім памятай лиш те, бореш ся за Вільну Україну». Др. Кость Левицький промовляв від Головної Укр[аїнської] нац[іональної] ради, а др. Кирило Трильовський від Боевої Управи. Музика по промові генерала заграла австрійський гімн, а по промові Трильовського український «Ще не вмерла Україна». Виходячи на простору площу, несли Стрільці укр[аїнську] хоругов синьо-жовту, музика військова заграла военний марш. Так машерували вулицями Відня. Похід сей здіймив кінематограф і фотограф. Стрільці помаширували у свою касарню, а я пішов до учит[ельського] Комітету, де мав роботу. Вражіння сего дня глибоко запали мені до серця.

2.ІІ.1915. Поновляю справи «Українського Военного Музея», яку я заініціював. В тій цілі посилаю письмо до Гол[овної] Укр[аїнської] Ради.

16. ІІ. 1915. Жінка пише до мене з Чехії, що хоче приїхати за 2 тижні. Добре. Та мені здаєть ся, що тепер буде у нашому житю більше таких днів, що будемо далеко від себе, як таких, коли разом. Наші виганяють москалів з Галичини. З Буковини вже прусаки вигнали. Але хто знає, що буде з весною... Страшні битви. Потім ще й голод, холера. А москаль вже тепер українців на Сибір пакує.

Сегодня була академія за [Михайла] Павлика. Промовляв Кость Левицький, [Микола] Ганкевич, [Кирило] Трильовський, Жук Андрій, пані [Северина] Кабаровська і [Михайло] Білик. [Богдан] Лепкий відчитав свою поезію.

Посилаю письмо в справі военного музея у «Культурно-просвітну Раду». Моя стаття була у «Ділі» та в «Вістнику Союза Визв[олення] Укр[аїни]». Як то тяжко яку добру справу посунути хоть один крок наперед!

19.ІІ.1915. Яка важна річ — памятний дневник. Притім інтимна. Дневник писаний в часі війни, тимбільше важний і памятковий. Так що ж, війна ділає так пригнобляючо, що не можливо щось путнього написати. Те, що досі написано, то от балаканина. А давний памятник лишився у горах.

Читаю поезії [Юрія] Федиковича, може вже двацятий раз. А все знаходжу щось нове. В порівнаню з [Тарасом] Шевченком — у Шевченка — що поезія — то золото. А у Федьковича багато полови, а між нею треба добре шукати, щоби знайти зерно. Федькович — пізний романтик, до того ще людина викривлена і зломана. Одним словом — нещасний. Але можна б його назвати й вчасним модерністом, такі його деякі поезії чисто настроєві.

Просьвітна Секція наша приготує збірку для дітей, зробимо зовсім по віденськи: над збіркою ми радили у кафе Йозефграсс.

У Федьковича найшов я отсей уривок:

Єдина ти моя! Чи Господь так дав,
Чи долі цариці сердили?
Як вітер з горою, як риба з водою,
Як рожа з весною ми жили!

19 лютого вечером [1915]. Сьогодні наші відібрали Чернівці, вчора Коломию. Що там роблять тато, Славко і Владзьо?

Збираю далі матеріал до своєї праці «Укр[аїнський] народ і його життя». Богато дає мені Січова і університетська бібліотека.

Про укр[аїнське] жіноцтво ще мушу прочитати Re Wache? з 1905 р. Оскільки бачу, тут наше жіноцтво справді працює. Бачу, що я не помилюся, коли писав про них: «Патріотки з них тихі, але завзяті». А се дуже важне, бо вони скоро відродять, виховують, переменяють увесь народ! До стрільців ступили знов дві дівчини.

Неділя, 21 лютого 1915. Прогулька на Семмерінг¹⁶. Просвітна комісія при інф[ормаційному] комітеті укр[аїнського] нар[одного] учительства урядила прогульку на Земерінг в Альпи. Мене іменували провідником і через те я мусів їхати, хоч великої охоти до сего не мав, бо я у [зимі] вже раз переїздив через Земерінг. Снігу вже у горах немає, лиш на вершинах гір. У долинах на полях зеленіє травичка. Ми вийшли на [високу] гору [...], йдучи увесь час снігом. Гарний вид на всю околицю. Та мимо того сильніших вражіннь не було. Правда і се, що тепер, як кождий з нас стільки пережив, не так легко вже о сильні вражіння, бо тамті забрали увесь простір в умі і в серці.

Субота 20 лютого. Перед прогулькою зібрало ся невеличке товариство (5 осіб) в каварни. І треба назвати сей вечір гарним. Передовсім те, що дібране було товариство і розмовляли про усякі цікаві справи. І душу людини при тім пізнаєть ся. Була розмова й про те, чим визначають ся українки поміж іншими народами. Такі сходи варто би уряджувати частійше. От як вернеть ся жінка на 1 марта, то можнаби у нас уряджувати щось подібного.

Загальна характеристика товариства: [закреслено автором].

Відень, 13. марта 1915. Передвчера приїхав Славко. Каже, що у Станіславові рйтмайстер московської жандармерії шукав Дмитра Донцова і Богдана Заклинського. Знов вчера приїхав з Дземброні (Жабє) п. С[аєвич Микола]¹⁷ і казав, що в него були москалі. Офіцер переглядав альбом з фотографіями, знайшов там мою фот[ографію] і каже: «Я сего знаю. Ми його шукаємо!» І взяв собі мою фот[ографію]. А сьогодні знов каже д. Ба-к¹⁸, що до Варпаланки¹⁹ до Стрільців чи до штабу прийшло письмо (його написали і підробили москалі), щоби на Україну післати 100 студентів на агітацію, а між ними Богдана З[аклинського]. І я не можу дійти причини того, чому москалі так на мене завзялися. Не знаю, що їм спало в руки, чи може переловили ще передше мої листи. Добре, що я втік з Жабя, бо булиби мене вже давно зловили і вже я не живби на світі!

Відень, дня 6 червня 1915. До Світлої Президії Комісії для відбудови сіл Східної Галичини у Відни [...]. В 2.2. ч. «Діла» поміщена стаття про діяльність комісії в напрямі відбудови сіл. Справа дуже важна і я певен що Комісія не пожалує труду, щоби лиш гаразд виконати поручену собі працю.

Передусім тут треба подбати, щоби всі нові будинки мали на собі виразні признаки укр[аїнського] стилю: селянська хата, школа, читальня і церква. Досі укр[аїнська] архітектура була найкраще збережена в селянській хаті та церкві. Ходить о те, щоби і нові будинки, прим[іром] селянські хати, хоть і не з солом'яною стріхою, та церкви, хоть і муровані, не втратили своєї стильовости, а також школи і читальні були вибудовані в нашій стилі. Не лиш хата, але і плян хати наш, і все урядження хатне, хатна обстановка в укр[аїнському] стилі. Думаю, що до такої важної річи треба видати окрему брошуру з докладними рисунками, поясненнями та адресами, щоби заінтересувати ширший загал. Проекти стильової хатної обстанови повинні бути барвні²⁰, щоби кождий бачив природну красу рідного приміненого мистецтва.

Сих кілька заміток уважав я подати Сх. Комісії, хоч з укр. архітектурою стрінувся я, студіючи «Життя нашого народу» до антроп[ології] і геогр[афії]. України. Своє мешкання я старався урядити в нашій стилі, тож знаю які труднощі треба побороти. З пошаною Б. З., п. учит[ель].

Четвер 24 червня [1915]. Маніфестація в Шенбруні. Середа вечером укр[аїнська] маніфестація.

Жабє, в жовтні. 23.X.1915. У всіх одно бажання: Коби скорше скінчилася війна! А тимчасом от перед кількома днями розпочалася нова війна Болгарії з Сербією.

1916

Новий рік, 14.I. [1]916. Які надії несе сей рік! Століття минали, а наш нарід не мав стільки надій на новий рік, що тепер. Вільна Україна — яке се чудове слово! Тепер се лиш слово, мрія, думка. А за якийсь час — а може ще й сего року — буде се правда, дійсність! Яка прекрасна надія! Яка хвиля блаженна!

20.I. [1]916. Перед війною инші були вовками, а ми українці — вівцями. Війна нас навчила, що хто сильний, того й право, а слабкий — на дїтька! Хочемо чимось бути, щось мати — будьмо сильні й відважні! Чи по війні і ми станемо вовками?

Жабє — Кривополе, 21.I. [1]916. Тяжкі хвилі. Москалі за всяку ціну хотілиб здобути Галичину, а хоть Буковину. Коло Черновець страшні битви. Аж сюди чути гуркіт канонів. 10. година в ночі. Лежу в ліжку. Тіло змучене, дух ні. Тільки що перестав читати книжку, бо мої власні думки не дають мені супокою, лиш просяться на папір. Лежу у ліжку, а властиво на тапчані у помешканю — в хаті Гринюка на Кривополи. Почуваю ся самотній. До самоти я звик. Але тут що инше. Дома — на Ільци — жінка слаба, там малий син Славко, що на 1. лютого матиме 1 рік житя. Що буде з него. Чи заступить він мене колись у праці для України? Чи продовжувати ме мою роботу? Я можеб і скінчив все, що задумав, використав усі помисли, але до того мусів би мати великі гроші — і довге житя. А я й копійки не маю, а у грудях поболоє — се нічо доброго не ворожить. Радби я бути дома тепер — так щож. Посада моя віддалена 9 км, не годен що дня прибігати до дому. Хотів би поїхати до Станіслава, подивитися що тато роблять. Вони там старенькі, самі одні у хаті. Незапалено, студіне, нікому зварити теплої страви. Самі варять на малім [...] пецику. Була залізна кухня, але ту москалі забрали. Тато вже привикли до самоти. У нас у хаті давніше рійно було, казали люди, що се Січ. А сьогодні — пуста. Брати розбігли ся по світі. Лиш вітер свище крізь діри у вікнах, пороблені московськими кулями.

Славко²¹ у Відні, в касарні Стрільцькій. Недавно вернувся з поля. Описує у «Свободі» (амер[иканській]) свої вражіння і пригоди. Зенко²² в Sanka Pölten у школі телягр[афістів], вже скоро піде в поле. Омелько²³ в Городенці у III кл. гімн[азії] приватної. Був якийсь час у Стрільцях, але його звільнили. Корнило²⁴ здається вже виїхав з Відня до прив[атної] гімназії яко професор. Маркіяна²⁵ вивезли москалі і чутки про него нема. Може на Сибірі, а може де в тюрмі. Кождий самотній лиш зі своїми думками.

Влодко²⁶ й Миронко²⁷ на фронті в битві (над Стрипою?). Що вони тепер діють? О, вони не самі, з товаришами Стрільцями. Коло них гремлять гармати, тріскають шрапнелі²⁸ і гранати. Бють ся з відвічним ворогом нашим за волю України. Се одно слово помагає їм зносити все терпеливо, без нарікань, бадьоро, завзято.

23 січня 1916. Прийшла вістка, що московська офензива зломана. І здасть ся, Тернопіль вже в наших руках! Славно! Пишу до Влодка і Миронка, бо я радби знати, як вони перебули сей прикрий час.

7 лютого 1916.

Мойому Синові.

Памятай, мій Сину любий,
Памятай що дня,
І у гарних й тяжких хвилях
Твого життя:
Що у вітчизні з нас кождий
Враз родиться на вік —
На жите довге чи коротке
Як українець й чоловік.
І що обі — святі се річи,

Се давний заповіт предківський:
Красне і добре людське серце
В горячій груді українській!
В. П. [1]916.
Колись... чи завтра, чи за рік,
Чи може аж за десять літ,
А може й ще пізніше —
Покину я сей білий світ,
Щоб не вернутись більше...

На вас, мої борці другії
За волю України, —
Лишаю все, що я любив:
Свій нарід, край, руїни.
Житє моє пробігло так —
Не знать, куди поділось!
І не сповнив я й части мрій
Котрі сповнить хотілось.

17 лютого 1916. 30-тий рік життя! А як ще мало зроблено... А як багато я зробив би, як би мав можливість робити те, що розумію і що задумав!

1898 р. перша моя літер[атурна] праця: переклад «Подорожі до полудневої Африки». За тих 18 літ — так мало що зробити... Правда, що багато часу втратив я на студіювання природи, бо спершу хотів себе посвятити природничим наукам. Не жалію й того, що втратив кілька літ у гімназії, бо вона мене випровадила в ширший світ, так що я тепер не повстидаюся перед академіками²⁹. Богато етнографічних матеріалів зібрав, і се вдячна робота, бо потрібна нашому народови. Нехай нарід наш знає, що посідає, які богацтва. Відтак праця по часописах, дописи, переклади — і за сим не жалую, бо се була проба пера чи добра вправа в писаню. Відтак редагованя ученицьких часописей також навчило мене чимало. Або збирання книжок для бібліотеки НТШ — вартісна праця. У кожній «Хроніці Н.Т.Ш» від яких 10 літ все є й моє ім'я в «Звіті з бібліотеки», а від кількох літ і в музейнім звіті. Праця в кружках для самобразованя також багато мені дала: рутину і відгадуваня нових потреб суспільности в напрямі літератури і науки. Богато матеріалу до моєї біографії дала би моя переписка, яка єсть у мене (хочу її віддати у музей), а якої частина в Бібліотеці³⁰.

Відтак наука у школі дозволила мені розуміти діточу душу — вслід за тим співробітництво у «Дзвінку»³¹. Аж в останнім річнику 1913/14 є вже більше «мої» річи, як прим[іром] «Казки Чорногори гуцульської», «Цвіт папороти», «Розмова з прадідом». З роки був кореспондентом часоп[исі] «Канад[ійський] Русин»³² для того, щоби ужити свого впливу на розбудженя любови до свого народа. Видавництво «Всеукр[аїнська] бібліотека»³³ почате без фондів. Друк І.[-шої] брошури на рати [у борг] в провінц[іальному] містечку зі скупі платні 32 зр³⁴. Конф[іскація] «10 народних заповідей українських»³⁵ і стараня про усуненя.

І.[-ша] стаття в «Прапорі»³⁶. Аж Ющишин³⁷ вмів заохотити до праці для учит[ельської] преси і справи.

Підручники і зїзд [учительський] 1914. у Львові.

Відень, 1914/15, учит[ельський] Комітет, товариші [по роботі] Стельмах, Коваль; наради над читанками³⁸. Реферат³⁹.

Житя у Жабівській відділі Взаїмн[ої] Помочи перед війною.

Богато праць в рукописи, багато лиш в начеркненню, решта в думці. Може при учит[ельському] видавництві матиму змогу посилати у світ⁴⁰ свої твори.

Притім все жду, чи не отвориться то, що мені не дозволяє виписатися, те, що спиняє мої думки і оповіданя десь глибоко глибоко. Чи не стопляться ті якісь леди, що заморозили мене та чи не стану писати оповідання та повісти. Охоту маю велику, вражінь дуже багато, переживань також, значимість світа і людий, природу люблю і розумію, читав багато з чужих літератур. Та здаєть ся, що якби хтось подав мені нарис особи, яку я знаю, або хотів би її представити ідеально, і перебіг⁴¹ акції, то решту я сам виповнив би. Маю здібности аналітичні, а немаю синтетичних. Щось розширити, задачу, оповідання, мені приходить дуже легко, але звузити дуже тяжко. А так хотілоб ся працювати, працювати. Через груди слабі — житя у горах тяжке, але свобідне.

* * *

Чорнобрива і маленька
Щебетлива, веселенька,
Жіночка моя.

Ж. Кривополе, 18.II.1916. Єсть деякі поезії у нашій літературі такі чудові, такі прекрасні, притім задушевні, і «sub specie aeternitatis» [з погляду вічності], що ніколи не втратять вартости. Їх вартоби зібрати в окрему книжку, додати до них відповідні малюнки ([Арнольд] Беклін, Стук⁴², Северин⁴³, [Олена] Кульчицька).

Зміст⁴⁴: [Григорій] Чупринка «Хочу я життя такого...» [поема «Лицар-Сам», «Сон трава»]; [Богдан] Лепкий «Острів смерти», «Місячна соната»⁴⁵, «Над рікою»⁴⁶, «Журавлі»; [Олександр] Олесь «Знайти на вічні рани лік»; [Василь] Пачовський «Весна йде» [«Жайворонок»]; [Юрій] Федькович «Золоті зорі»; [Пантелеймон] Куліш «Квіти з сльозами»; [Іван] Франко «Привіт тобі буддо» [«Поклін тобі, Буддо»], «Притча про любов», «Казка про однорога» [«Про Варлаама і Йоасафа та притчу про однорога»], «Незабудь днів весни» [«Не забудь, не забудь...»], «Не бачу рожі» [«Зелений явір, зелений явір...»], «Фант[астичні] мрії» [«Якби знав я чари, що спиняють хмари...»]; [...]; [Тарас] Шевченко «Сидиш один в хол[одній] хаті», «І золотої й дорогої», «Ессе homo» («Без малодушної ук[оризни]»)»⁴⁷; [Микола] Філянський; [Осип] Маковей «Коли помрем [і заростем квітками]»; [Пантелеймон] Куліш «Заворожена криниця»; [Василь] Пачовський «Гей ти соловій»⁴⁸; Sully Proudhon⁴⁹; Rozetti; Shelly⁵⁰; [Семен] Надсон «Завіса зброшена».

Кривополе, 9 марта 1916. Хотів би я, щоби колись якісь маляр намалював мій портрет (імпресіоністично): в горі наді мною темно-синє небо. Я на тлі гір. Сніг на горах, між ними самітні смереки, вічно-зелені. Я стою у вишиванці, розіпнений⁵¹, пнуся в гору, вітер розвіває мені волосся. Очи вдивлені в далеку ціль.

* * *

Віднайшов Корнила [Заклинського] поезію з 1908. року:

Надія

Як меч таємних присудів надземних
Мені призначить вмерти навесні
Хоч будуть сині цвіти з жалю мліти
Нічого не допоможуть вже мені
Ні шумом срібнолистої тополі
Невмолять долі...

Мені нажаль вмірати, світ кидати:
Я стану мрією щасливих днів,
Я стану зіркою зазірною,
Зоріти буду на безкрай степів,
Світити буду славі України
З небес вершини.

Буду радіти з її щастя-цвіту,
Ридати буду над недолею,
Аж поки не побачу в місця плачу
Як світ увесь заллється волею,
Поки побачу як до мого краю
Небо схиляється...

Дня 14. Цвітня [1]916. Сегодня о 7. год. рано вродилася донька.

22. IV. [1916]. Мій син Славко сидить у мене на колінах і перешкоджає мені писати. І гадки не має, що він колись має мене заступити в націон. праці. Бачив Славуньо, що ми всі пишемо і тепер все хоче, щоб йому дати олівець і папір вже ніби пише. А як знайде кусень паперу, то читає го-го-го, тата, мама. І лізе в попелник їсти вугля. Має вже 14 ½ місяця.

Ж[аб'є]. 23 цвітня [1916]. Сьогодні ВЕЛИКДЕНЬ. Та якось невесело. І небо захмарене. І війна, і непевність, що станеться з Україною. Чи буде по війні самостійна укр. держава? Чи побють Росію? Чи правда побідить.

Gmind 12. VII. 1916. Читаю з часописи поміж воєнними вістями: «В Жабю здержали ми наступ москалів». Значить ся, у Жабю була битва.

Пісочна. 26. I. [1]917. Вже третій день я при Стрільцях! Дуже мені тут подобається! Все свої люди, багато знакомих. Вчора ставали ми рекрути до [асетерунку⁵²] — до військових оглядин перед др. Воевідку. Як оглянув мене він сказав Ви слабі, абсолютно не можете бути прийняті до Стрільців. Маєте хронічний катар, котрий впрочім жит[ю] не загрожує, крім того зрости в лівих легких (наслідок давнього запалення...). Мені стало сумно. Можете вже убиратися — відповів. Найновіший розпорядок корпусний дозволяє задержати в Стрільцях лиш тих, що є здібні до служби в поли, а всіх інших каже відсилати до війська. Ледве вдалося мені випросити і я ще тут остав, щоби йти на Волинь. [Микола] Саєвич кличе мене туди, також [Дмитро] Вітовський жадає щоби присилати йому вчителів — а тут вони будуть відсилати їх до війська! Якби се було! Завтра маю дістати мундір і їду далше.

27. I. [1917]. Сповняються поволи деякі мої мрії. Ось я в стрільцях, се моя давна давна мрія боротись за волю України. Хоч яка се боротьба — як я не в поли, але бачу, що не годен я серед зими у поли бути, коли [незабезпечений від простудени], слабій. От прийде весна, тоді може я... в поле за всіма. Та хто знає чи праця на Волини не є важніша ще від битви. [...] Дальша моя мрія видати друком II частину геогр[афії] Укр[аїни] «Життя укр[аїнського] народу». Виїжджаючи з Відня віддав я рукопис до друку. Не буде вона видана так от гарно як би треба і з тими малюнками, але добре й так. Та мимо всего чую добре, що з сил спадаю. Нема вже того молодечого розмаху, що був, [...] більше вигоди, а що мене найбільше прибило — се війна, виїзд з гір. В горах я бідував дуже, але був здоров.

Волинь проект: шк[ільна] вистава, музей; організація учительства, шкільництва; укр[аїнський] напрям виховання; нові підручники; докладні звіти з усіх шкіл.

[До] книжки про Волинь: 3 геогр[афії] [Степана] Рудн[ицького] II [частина; інформація про] «Волинь»; [...] «Волинь»; Фот[ографії] шкіл; Статя з календаря; Статя з Вістника; Спис шкіл і звіти; Фот[ографії] учит[ельського] персоналу; Фот[ографії] опікунів і добродіїв і Стрільцька поміч.

М[ої] тв[ори]:

1) Діло. Ч. 2. 16 січня [1]915. Відень. «Укр. воєнний музей» (Богдан 3-ий).

2) Вістник Союза визв[олення] Укр[аїни] Ч. 7–8. «Укр[аїнський] воєнний музей». Відень 1915.

3) Що треба знати кожному українцеві? (10 000 [примірників]). Відень 1915. II видання.

4) Б.З. Опис рідного краю (5000 [примірників]).

5) Свобода, Jersey City, USA. Ч. 15. з 3 лютого 1916, часопись: «Наймиліши» (алаягор[ичне] опов[ідання]) і «Під мурами тюрми» (опов[ідання]).

6) Учит[ельське] Слово, Ч. 2–3, з 1 чи 31 марта 1916: «Для воєнного архіва», рецензія на співаник [«Сім пісень: Гостинець для українських вояків від Союза Визволення України» (Відень, 1915)], рецензія [Дениса] Стельмаха на мою Геогр. I [«Опис рідного краю: Маленька географія України. I частина із малюнками та мапкою» (Відень, 1915)].

7) Учит[ельське] Слово. [1916. 15 квітня]. Ч. 4. «Неграмотність».

2 дні на Волині. Сторінка з дневника [31.01–1.02.1917]⁵³. Дня 31 січня точно о 8 год. вечером виїздили зі Львова. Поїзд великий, німецький, досить вигідний, але за те не ogrітий, так що майже увесь час мерзнемо. Пробоємо спати. Здаєть ся, що лиш задрімали, а вже й Володимир-Волинський. На стації великий рух, хоч се лиш 3. година ранком. Разом з двома товаришами, котрі приїхали зі мною, йдемо у город. Недалеко він, верстов 2 або 3. Дорога широка, по боках [здаєть ся багно], намісь хідника дві дошки уставлені значно вище від дороги. Отсе перший знак, що ми минули давний кордон і опинились у «Східній Європі». Здаєть ся що й у найбруднішому східно-галицькому місточку краще [вважали на ходність], як тут у повітовім місті. За те скрізь ширина: дорога у селі така широка, що з одної [станули б] наших 3 «цісарських». У такій ранній годині ще місто спить, лиш де не де блимає світло. Питаємося про комісаріят У.С.С. Ніхто не знає. Се самі чужі жовніри тут. Стрічаємо якогось жида⁵⁴, але той перелякався і стараєть ся чим скорше втечи від нас. Вітер дує, мороз тисне, а тут носиш ся з пакунками⁵⁵. Середмістя знищене, кам'яниці в руїнах або осталися голі стіни без вікон

та дверей. Остаточного поради нам якийсь земляк, щоб зайти до гостиниці або ресторану і там чекати ранку. Так і робимо. До гост[иниці] [не можемо] добутися⁵⁶, але є світло у жидівській крамниці. Дістали чай і зігріли ся. Жид нарікає, що [є нужда за кожде⁵⁷]. Вимантив⁵⁸ десь троха зерна, але йому сконфіскували. Поволи розвиднюєть ся. Жидок малий обіцяв за заплату провести нас в укр[аїнське] «училище». «Ще тут посадник українець» — каже жидівка пані Мартинець. То ходім до школи, кажу. Йдемо. Тут показує [праворуч]. Добре. Єсть напись «Укр[аїнська] школа». Питаємо ся знову за комісаріятом У.С.С. Йдїть сею ж вулицею. Побачите коло церкви будинок у садї церкви св. Василя. Тепер вже знаємо, що не заблудимо. І справді скоро віднайшли комісаріят. Там знайомий один, другий і вже все добре. Четаря п. [Миколи] Саевича не було дома, приїхав сполудня з Ковля⁵⁹. Хоч втомлений, побіг знову полагоджувати стрілецькі справи. В його руках уся орган[ізація] шкільництва в окрузі. Власне сьогодні на І. зіхались стрільці-учителі до комісаріяту у Володимир. Привезли звіт місячний.

¹ Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника. Відділ рукописів (ЛННБ України ім. В. Стефаника. ВР), ф. 48 Заклинські, оп. 1, *спр. 121-б Щоденник від грудня 1914 р. до січня 1917 р.*, арк. 7.

² П. Арсенич, *Родина Заклинських [Zaklynski Family]*, Івано-Франківськ, 1995, с. 17–28.

³ В. Качкан, *Заклинський Богдан Романович [Zaklynsky Bohdan Romanovych]*, in «Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника», Львів, 1995, вип. II, с. 78–83.

⁴ Г. Герасимова, *Заклинський Богдан Романович [Zaklynsky Bohdan Romanovych]*, in «Енциклопедія історії України. т. 3: Е–Й», Київ, Наукова думка, 2005, с. 206.

⁵ В. Михашук, *Географія фольклорно-збирацької роботи Богдана Заклинського [The geography of folklore-collecting works of Bogdan Zaklynski]*, in «Народознавчі зошити», 2015, № 3 (123), с. 733–739.

⁶ М. Лазарович, *Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба [Legion of Ukrainian Sich Riflemen: formation, idea, struggle]*, Тернопіль, Джура, 2005, с. 270, 303, 315; М. Лазарович, *Заклинський Богдан Романович [Zaklynsky Bohdan Romanovych]*, in «Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. т. 2: З–О», Івано-Франківськ, Манускрипт-Львів, 2019, с. 28–29.

⁷ ЛННБ України ім. В. Стефаника. ВР, ф. 48, оп. 1, *спр. 121-а «Два дні на Волині». Сторінка з дневника (щоденника)*, арк. 2.

⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІА України, м. Львів), ф. 391 Загальноукраїнська культурна рада, оп. 1, *спр. 1 Меморіал, проект статуту, резолюція зборів та інші документи про заснування та реорганізацію ради у Відні*, арк. 1–4; ЛННБ України ім. В. Стефаника. ВР, ф. 48, оп. 1, *спр. 75 «Про нові читанки» (доповідь). Протоки засідань шкільної комісії*, арк. 2.

⁹ Богдан 3-ий [Заклинський Богдан], *Український воєнний музей [Ukrainian Military Museum]*, in «Діло (Відень)», 1915, н. 2 (210), 16 січня, с. 4; [Заклинський Богдан], *Український воєнний музей. (Апель до наших вояків і громадянства) [Ukrainian Military Museum. (Appeal to our soldiers and citizens)]*, in «Вістник Союзу визволення України (Відень)», 1915, н. 7–8, с. 24.

¹⁰ *Нова сотня січовиків [A new hundred of Ukrainian Sich Riflemen]*, in «Вістник Союзу визволення України (Відень)», 1915, н. 7–8, с. 21.

¹¹ Л. Мишуга, *УСС на Волині. Культурна праця серед волинських Українців [Ukrainian Sich Riflemen in Volyn region. Cultural work among Ukrainians from Volyn region]*, in «Діло (Львів)», 1917, н. 78, 4 квітня, с. 2.

¹² Л. Мишуга, *УСС на Волині. Культурна праця серед волинських Українців*, с. 2.

¹³ Р. Заклинський, *Етапом. (Виймки з неписаного дневника подорожі) [Convoy prisoner transportation. (Excerpts from an unwritten travel diary)]*, in «Ілюстрована Україна (Львів)», 1913, н. 4, с. 6, 8–14.

¹⁴ ЛННБ України ім. В. Стефаника. ВР, ф. 48, оп. 2, *спр. 12 Життєпис Заклинського Богдана Романовича*, арк. 38–40.

¹⁵ Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. Відділ рукописів (ЛННБ України ім. В. Стефаника. ВР), ф. 48 Заклинські, оп. 1, *спр. 121-б Щоденник від грудня 1914 р. до січня 1917 р.*, 48 арк.

¹⁶ Йдеться про Земмерінг — найстаріший гірськолижний курорт Європи в Австрії.

¹⁷ Саевич Микола (1885–1944) — український інженер-лісівник, громадський та військовий діяч. У 1916–1918 рр. очолював Комісаріят УСС у Володимирі-Волинському.

¹⁸ Мабуть, Антін Баладжук (1893–1953) — український композитор, педагог, входив до складу Пресової квартири УСС, чотар УГА.

¹⁹ Варпаланка (угор. Várpálánka) або Паланка, що біля підніжжя Мукачівського замку, де впродовж 9 місяців — від листопада 1914 до 5 липня 1915 р. розквартирувався Кіш УСС — українська запасна частина, створена для поповнення особового складу Легіону Українських січових стрільців.

²⁰ Насичені різними кольорами.

²¹ Заклинський Ростислав (1887–1974) — літературознавець і публіцист, учасник визвольних змагань. У 1916–1918 рр. був співробітником Пресової квартири УСС та воєнним кореспондентом газети «Свобода», у якій висвітлював участь УСС у війні.

- ²² Заклинський Зенон (1890–1979) — займався господарством. У роки Першої світової війни був телефоністом на італійському фронті, звідки втік і служив в армії УНР.
- ²³ Заклинський Омелян (1901–1917) — учень гімназії у Станіславові. Добровільно вступив до УСС, але був неповнолітній і його звільнили. У 1917 р. його тричі заарештовували російські військові, далі — відправили до військової лікарні у Відні, де він і помер.
- ²⁴ Заклинський Корнило (1889–1966) — педагог, поет, фольклорист, літературознавець, перекладач.
- ²⁵ Заклинський Маркіян (1899–1922) — вояк УСС. У 1915 р. потрапив у російський полон, перебував у Харківській тюрмі, звідти був вивезений на Сибір. У 1921 р. повернувся до Станіслава, де його переслідувала польська поліція, закінчив життя самогубством.
- ²⁶ Заклинський Володимир (1896–1979) — вояк УСС.
- ²⁷ Заклинський Мирон (1894–1974) — український письменник-мемуарист, чотар УСС в сотні Д. Вітовського, учасник боїв за українські Карпати, потрапив у російський полон, потім втік. Учасник Листопадового перевороту та українсько-польської війни 1918–1919 рр.
- ²⁸ Шрапнель — артилерійський снаряд.
- ²⁹ Тобто, студентами університету.
- ³⁰ Мова про бібліотеку НТШ.
- ³¹ «Дзвінок» — ілюстрований художньо-педагогічний журнал для дітей та молоді, що виходив у Львові в 1890–1914 рр. У 1912 р. (Ч. 3) тут видрукувано оповідання «Михась збирається в школу» Б. Заклинського.
- ³² Часопис Української греко-католицької церкви у Канаді, що виходив у 1911–1931 рр. у Вінніпезі (від квітня 1919 р. під назвою «Канадійський українець»).
- ³³ Видавництво заснували Б. Заклинський у спілці з педагогом і краєзнавцем Францом Андрусевичем (1889–1925) у Станіславові у 1911 р.
- ³⁴ Ринські.
- ³⁵ Йдеться про Вип. 2 «Всеукраїнського видавництва» (Вижниця, 1911), який конфіскувала поліція.
- ³⁶ Ймовірно, мова йде про статтю «Одному із екс-інспекторів в забудь. (Допись із Стрийщини)» під псевдонімом Правдолюб у газеті «Прапор» (1911, 5 падолиста, н. 31, с. 9–10) — друкованому органі українського народного учительства в Галичині. Подальші згадки про цю статтю в інших записках автора та бібліографії відсутні.
- ³⁷ Ющишин Іван (1883 — після 1939) — український педагог, редактор, громадський діяч.
- ³⁸ Підручниками для початкових (народних) шкіл.
- ³⁹ Доповідь про українські читанки для народних шкіл.
- ⁴⁰ Друкувати.
- ⁴¹ Розвиток.
- ⁴² Франц фон Штук — німецький живописець і скульптор.
- ⁴³ Педера Северін — данський художник-реаліст
- ⁴⁴ Очевидно, Б. Заклинський формував зміст збірки з пам'яті, тому більшість творів записав не за авторською назвою, а за першим чи серединним рядком, вибраними словосполученнями. Окремі заголовки поезій — перекручені або скорочені. У квадратних дужках курсивом подаємо оригінальні назви поетичних творів.
- ⁴⁵ Ймовірно, мова про вірш Петра Карманського зі збірки «Пливем по морі тьми» (1909).
- ⁴⁶ Йдеться про вірш «Одинокий сиджу над рікою». Бо в Б. Лепкого є ще ціла збірка поезій «Над рікою» (1905).
- ⁴⁷ Уривок з поеми Т. Шевченка «Тризна».
- ⁴⁸ «Ой ти соловій, золоте перо».
- ⁴⁹ Рене Сюллі-Прюдом (Rene François Armand (Sully) Prudhomme) — французький поет.
- ⁵⁰ Персі Шеллі (Percy Bysshe Shelley) — англійський поет.
- ⁵¹ Тобто, у розстібнутій сорочці.
- ⁵² Асетерунок — набір до війська.
- ⁵³ Рукопис не закінчений. Написано тільки про один день у Володимирі-Волинському.
- ⁵⁴ Єврея.
- ⁵⁵ Речами.
- ⁵⁶ Добратися.
- ⁵⁷ Тобто, за все.
- ⁵⁸ Роздобув.
- ⁵⁹ Ковель — місто у Волинській обл.

References

1. Arsenych P., Rodyna Zaklynskykh [Zaklynski Family], Ivano-Frankivsk, 1995, 56 s.
2. Bohdan Z-yi [Zaklynskyi Bohdan], Ukrainyskiy voiennyi muzei [Ukrainian Military Museum], in «Dilo (Viden)», 1915, n. 2 (210), 16 sichnia.
3. Herasymova H., Zaklynskyi Bohdan Romanovych [Zaklynsky Bohdan Romanovych], in «Entsyklopediia istorii Ukrainy. t. 3: E–I», Kyiv, Naukova dumka, 2005, s. 206.

4. Kachkan V., Zaklynskyi Bohdan Romanovych [Zaklynsky Bohdan Romanovych], in «Ukrainska zhurnalistyka v imenakh: Materialy do entsyklopedychnoho slovnyka», Lviv, 1995, vyp. II, s. 78–83.
5. Lazarovych M., Legion Ukrainskykh sichovykh striltsiv: formuvannia, ideia, borotba [Legion of Ukrainian Sich Riflemen: formation, idea, struggle], Ternopil, Dzhura, 2005, 592 s.
6. Lazarovych M., Zaklynskyi Bohdan Romanovych [Zaklynsky Bohdan Romanovych], in «Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918–1923. Entsyklopediia: Do 100-richchia utvorennia Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. t. 2: Z–O», Ivano-Frankivsk, Manuskrypt-Lviv, 2019, s. 28–29.
7. LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. VR (Lvivska natsionalna naukova biblioteka Ukrainy imeni Vasylia Stefanyka. Viddil rukopysiv), f. 48 Zaklynski, op. 1, spr. 75 «Pro novi chytanky» (dopovid). Protoky zasidan shkilnoi komisii, 23 ark.
8. LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. VR, f. 48, op. 1, spr. 121-a Dva dni na Volyni. Storinka z dnevyka (shchodennyka), 2 ark.
9. LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. VR, f. 48, op. 1, spr. 121-b Shchodennyk vid hrudnia 1914 r. do sichnia 1917 r., 48 ark.
10. LNNB Ukrainy im. V. Stefanyka. VR, f. 48, op. 2, spr. 12 Zhyttiepys Zaklynskoho Bohdana Romanovycha, 178 ark.
11. Mykhashchuk V., Heohrafiia folkloro-zbyratskoi roboty Bohdana Zaklynskoho [The geography of folklore-collecting works of Bogdan Zaklynski], in «Narodoznavchi zoshyty», 2015, vyp. 3 (123), s. 733–739.
12. Myshuga L., USS na Volyni. Kulturna pratsia sered volynskykh Ukraintsiv [Ukrainian Sich Riflemen in Volyn region. Cultural work among Ukrainians from Volyn region], in «Dilo (Lviv)», 1917, n. 78, 4 kvitnia.
13. Nova sotnia sichovykiv [A new hundred of Ukrainian Sich Riflemen], in «Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy (Viden)», 1915, n. 7–8, s. 21.
14. TsDIA Ukrainy, m. Lviv (Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv), f. 391 Zahalnoukrainska kulturna rada, op. 1, spr. 1 Memorial, proekt statutu, rezoliutsiia zboriv ta inshi dokumenty pro zasnuvannia ta reorhanizatsiiu rady u Vidni, 21 ark.
15. [Zaklynskyi Bohdan], Ukrainskyi voiennyi muzei. (Apel do nashykh voiakiv i hromadianstva) [Ukrainian Military Museum. (Appeal to our soldiers and citizens)], in «Vistnyk Soiuzu vyzvolennia Ukrainy (Viden)», 1915, n. 7–8.
16. Zaklynskyi R., Etapom. (Vyimky z nepysanoho dnevyka podorozhi) [Convoy prisoner transportation. (Excerpts from an unwritten travel diary)], in «Iliustrovana Ukraina (Lviv)», 1913, n. 4, s. 6, 8–14.